

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІАНІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Визначено систему методів дослідження піаністичної культури. Обґрунтовано основні методи та підходи, які дозволяють дослідити піаністичну культуру в різних аспектах як багатофункціональну систему.

Ключові слова: *піаністична культура, науковий метод, науковий підхід.*

Определена система методов исследования пианистической культуры. Обоснованы главные методы и подходы, позволяющие исследовать пианистическую культуру в разных аспектах как многофункциональную систему.

Ключевые слова: *пианистическая культура, научный метод, научный подход.*

The system of methods of research of pianistic culture is certain. Basic methods and approaches, allowing to investigate a pianistic culture in different aspects, are reasonable, as a multifunction system.

Key words: *pianistic culture, scientific method, scientific approach.*

Вибір правильної, тобто адекватної щодо предмета дослідження методології, належить до найважливіших проблем наукового пізнання, оскільки дозволяє вивчити предмет дослідження (у цьому разі — це піаністична культура) в різних аспектах, а також скоротити шлях до досягнення мети дослідження. Майже кожен дослідник будь-якого музично-мистецького явища у своїй практиці стикається з проблемою пошуку методологічного інструментарію, відповідного меті та завданням дослідження. Часто цей пошук стає каменем спотикання для науковців. Застосування правильної методології є суттєвою умовою успішного розвитку наукової діяльності, що саме й зумовлює актуальність цієї публікації.

Методологічні засади дослідження піаністичної культури деякою мірою означені в наукових працях О. В. Кононової, Н. Ю. Зимогляд, але питання методології висвітлені дуже стисло.

Для досягнення головної мети статті — визначення суми пізнавальних способів дослідження піаністичної культури — слід розкрити значення поняття «методологія», що зумовлено його суперечливими трактуваннями.

Так, у вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про наукові методи пізнання, як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження. Також

її розглядають як теорію про структуру, логічну організацію, методи і засоби наукової діяльності.

Методологія (від «метод» + «логос») — це наука про вибір певної системи методів дослідження, тобто суми пізнавальних способів, прийомів, які сприятимуть створенню певної теоретичної наукової концепції.

Методологія як система наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності дозволяє:

- визначити способи здобуття нових знань про об'єкт і предмет наукових розвідок;
- забезпечити багатосторонність отримання інформації;
- скоротити шлях досягнення науково-дослідницької мети;
- сформувати концептуальний погляд на проблему на базі об'єктивних фактів;
- реалізувати логіко-аналітичний механізм наукового пізнання;
- сформувати систему наукової інформації на основі об'єктивних даних;
- збагатити теоретичний фонд науки введенням до наукового обігу нових термінів і понять;
- забезпечити уточнення та систематизацію понять і термінів.

Методологія має кілька рівнів, а саме: фундаментальний, загальнонауковий, конкретно-науковий або спеціальний.

Вищим рівнем методологічної науки є фундаментальна методологія, яка визначає загальну стратегію принципів пізнання будь-якого явища, виявляє зміст наукової діяльності взагалі, її взаємозв'язок з іншими сферами людського життя, розглядає науку у співвідношенні з практикою.

Так, діалектичний метод є універсальним для всіх наук. Його застосування дозволяє дослідити процес діяльності суб'єкта як творчий акт, який передбачає породження нових якісних результатів. Діалектичний підхід надає можливості обґрунтувати процеси диференціації й інтеграції, протиріччя між сутністю та явищем, змістом і формою та ін.

Загальнонаукова методологія використовується принаймні в більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметне, а й методологічне призначення. Це стосується критичного перегляду існуючого понятійного апарату, передумов і підходів до інтерпретації досліджуваного матеріалу. До загальнонаукових принципів дослідження належать: історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний, моделювання та ін.

Конкретно-наукова або спеціальна методологія — це сума специфічних методів визначеної науки, яка є базою для конкретної дослідницької проблеми. Ця методологія зумовлює звернення

до загально визначених концепцій провідних учених у конкретній галузі науки.

Методологія дослідження піаністичної культури має свої особливості, які зумовлюються складністю самого предмета дослідження й необхідністю знаходження оптимальної відповідності методологічного інструментарію елементарному складу об'єкта, що досліджується.

Зміст статті зумовлений необхідністю обґрунтувати використання певних методів наукового пізнання для дослідження піаністичної культури. Узагальнено багаторічний досвід роботи автора з дисертаційним дослідженням «Піаністична культура Харкова 40-60-х рр. ХХ ст.». Вибір пізнавальних способів, використаних у зазначеній праці, детермінований особливостями взаємодії предмета й об'єкта, а також специфікою поставлених у межах авторської концепції мети і завдань.

Критерієм вибору тих чи інших методів дослідження стало й бажання об'єктивно відтворити сукупність найменш досліджених аспектів зазначеної проблематики. Запропонована автором концепція розвитку піаністичної культури Харкова в 40-80-ті рр. ХХ ст. в контексті еволюції музичної та загальної культури суспільства зазначеної доби також спричинила вибір певних методів дослідження.

Методологічна специфіка дослідження піаністичної культури значною мірою зумовлена й необхідністю культурологічного аналізу поняття «піаністична культура» через екстраполяцію на піаністичну діяльність основних характеристик такого масштабного явища, як культура.

Для дослідження особливостей розвитку піаністичної культури Харкова в 40-60-ті рр. ХХ ст. була використана сукупність фундаментальних, загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання, що дозволило сформулювати погляд на піаністичну культуру Харкова як на системне явище та важливу складову музичної культури України.

Оскільки фундаментальна методологія є вищим рівнем методології, діалектичний метод став базовим для цього дослідження. Застосування діалектичного методу пізнання уможливило розглянути піаністичну культуру:

- у динаміці розвитку;
- як результат суперечливої взаємодії традицій і новацій;
- у зв'язку теорії та практики;
- у процесі взаємодії об'єктивного та суб'єктивного, загального й окремого, зовнішнього та внутрішнього.

Саме діалектичний метод дозволив автору надати ретроспективний огляд становлення та розвитку піаністичної культури

Харкова, простежити динаміку цього розвитку й визначити його основні етапи.

Зазначений метод допоміг також створити творчі портрети відомих митців харківської фортепіанної школи, зокрема, в їх виконавській та педагогічній діяльності було виявлено зв'язок теорії та практики, а також суперечлива взаємодія традицій і новацій.

Щодо внутрішнього аспекту піаністичної культури, то його можна трактувати (згідно з П. А. Сорокіним як ментальний досвід у фортепіанній діяльності, а саме: як виконавські та педагогічні принципи, методичні настанови, ідеї в дослідницькій діяльності, тобто все те, що належить до сфери ментальності піаністичної культури.

До зовнішнього аспекту, на думку автора, належать ті події та процеси, що впливали на розвиток піаністичної культури, а також ті, що відбувалися у творчому житті представників піаністичної культури, тобто «події, процеси, об'єкти, в яких втілюється, організується й реалізується внутрішній досвід» у піаністичній практиці [3, с. 35].

Застосування діалектичного методу зумовило використання принципів історизму й детермінізму. Принцип історизму став загальним підґрунтям усіх основних аспектів дослідження, а також незамінним у створенні загальної історико-еволюційної концепції дослідження й аналізу предмета дослідження в контексті конкретної історичної ситуації. Історичний метод дозволив дослідити процеси виникнення, формування й розвитку піаністичної культури в хронологічній послідовності.

Використання принципу історизму передбачає висвітлення минулого в його історичному контексті, з огляду на ті зміни, що відбувалися не лише з предметом дослідження, але й з усіма пов'язаними з ним процесами та явищами. Цей принцип потребує того, щоб історія не виглядала як випадковий набір подій. Фактичний матеріал слід використовувати як основу для загальних наукових висновків, що базуються на всій сукупності конкретних прикладів, а не на суб'єктивно вибраних, окремих, випадкових фактах.

Так, застосування принципу історизму дозволило виявити специфічні особливості розвитку піаністичної культури Харкова в конкретних історичних умовах, на тлі подій і процесів, що відбувалися в соціокультурному просторі країни.

Принцип історизму, зокрема принцип єдності історичного й логічного, конкретизує діалектичний метод: якщо історичне сприяє пізнанню хронологічних стадій розвитку піаністичної культури, то логічне, перебуваючи з ним у єдності, розкриває специфіку цього процесу на тлі конкретної суспільної дійсності.

Застосування принципу історизму неможливе без використання принципу об'єктивності. Цей принцип наукового дослідження зумовлений поглядом на історію будь-якого явища як на об'єктивний процес, який підлягає науковому пізнанню. Об'єктивність зобов'язує розглядати конкретні події та явища в усій їх складності, багатогранності й суперечливості. Саме з таких позицій досліджувався розвиток піаністичної культури Харкова, що дозволило висвітлити як позитивні, так і негативні аспекти цього процесу.

У дослідженні піаністичної культури Харкова був використаний принцип детермінізму як розуміння причинної зумовленості явищ і процесів. Цей принцип уможливив виявити не лише специфіку розвитку піаністичної культури Харкова в конкретний час, а й визначити чинники, що її зумовлювали. Зокрема, зміна художніх парадигм, а також внутрішньої і зовнішньої політики в певну історичну добу відбивалась на особливостях розвитку піаністичної культури Харкова.

Одним з основних методів, що використовувався в дослідженні, став культурологічний, стосовно трактування якого автор опирався на наданій Л. А. Заксом загальній характеристиці застосування означеного підходу в музичній сфері [1, с. 13–14].

Використання культурологічного підходу дозволило:

- визначити типологізацію культури, тобто виділити усталені культурні системи з якісно своєрідним змістом, структурою, функціями, з унікальною цілісністю, просторово-часовою стабільністю, відносною відмежованістю від інших культурних утворень (зокрема такі, як піаністична культура Харкова);
- розробити нові поняття (такі, як «піаністична культура», «фортепіанна школа»);
- досягнути загального і специфіку часткового (функціонування піаністичної культури Харкова як системи та її підсистем — виконавство, педагогіку, дослідницьку діяльність у фортепіанній сфері);
- визнати, що спадкоємність — фундаментальна закономірність будь якого культурного розвитку, зокрема розвитку піаністичної культури Харкова.

Культурологічний підхід застосований під час визначення загальної концепції роботи і змісту її розділів, в яких піаністична культура аналізується в соціокультурному контексті.

Застосування в дослідженні культурологічного підходу зумовило необхідність аналізу розвитку піаністичної культури з позицій:

- а) певного теоретичного розуміння;

- б) співвідношення із загальнокультурними тенденціями певної доби;
- в) виявлення закономірностей у цьому процесі;
- г) урахування історичної еволюції;
- е) зумовлення художніх і мистецьких процесів та подій історично соціальним контекстом;
- д) розгляду художніх творчих напрямів, течій, шкіл;
- е) визначення соціально-духовного призначення піаністичної культури та її соціокультурної необхідності.

Культурологічний підхід є надто важливим не лише для розуміння культури минулого і сучасного, а й для проектування культури близького і віддаленого майбутнього.

Крім того, культурологічний підхід у мистецтві, на думку М. С. Кагана, «...дозволяє побачити, що місце кожного з його видів у світі мистецтв постійно змінюється залежно від того, якою мірою його образна структура відповідає соціально-психологічній побудові певного типу культури — співвідношенню в щоденній свідомості суспільства» [2, с. 67-68]. Так, використання в дослідженні культурологічного методу допомогло з'ясувати, що піаністична культура в радянській країні набула поширення і популярності лише в 60-ті рр. ХХ ст., а в повоєнний період найпопулярнішим було пісенне мистецтво.

Одним із головних у вирішенні поставлених у дисертаційному дослідженні завдань став метод системного аналізу, який дозволив охарактеризувати піаністичну культуру як складноорганізоване, структурно-функціональне ціле, «в якому кожен компонент залежить від цього цілого, тією чи іншою мірою є носієм загальнокультурного змісту і загальнокультурних (системних) властивостей, причому саме виникнення кожного конкретного компонента, його специфічний зміст і форма визначаються належністю до цього цілого, його значенням для соціального буття, функціонування і розвитку останнього» [1, с. 12]. Використання системного методу дозволило розробити теоретичну модель піаністичної культури як системи, а також визначити її структурні рівні, тобто елементи (підсистеми) функціонально пов'язані між собою.

Використання логічного аналізу та синтезу як методів засвоєння нових знань уможливило проаналізувати численні архівні матеріали й згрупувати їх за проблемним принципом, а також виявити нові факти, які розкривають особливості розвитку піаністичної культури Харкова в повоєнну добу та в подальший період розвитку.

Дедуктивно-систематичний метод — від узагальнення до конкретизації — дозволив визначити закономірності розвитку конкретних підсистем піаністичної культури на підставі знання зако-

номірностей розвитку загального культурного процесу в зазначену добу.

Конкретно-індуктивний метод сприяв створенню концепції розвитку піаністичної культури Харкова в 40-80-ті рр. ХХ ст. на основі узагальнення численних документів та емпіричних фактів.

Метод компаративного аналізу дозволив зіставити різні етапи розвитку піаністичної культури та виявити в них загальне й відмінне, зокрема найважливіші тенденції, інновації. Також цей метод надав змогу порівняти педагогічні принципи відомих харківських педагогів та їх видатних учителів — представників різних фортепіанних шкіл.

Метод термінологічного аналізу допоміг визначити найсуттєвіші ознаки піаністичної культури як явища і сформулювати поняття «піаністична культура» та «фортепіанна школа».

Причинно-функціональний метод став основою під час розгляду піаністичної культури як багатофункціональної системи, усі підсистеми (елементи) якої функціонально пов'язані. Застосування цього методу підтвердило доцільність його використання «в процесі вивчення культурних синтезів, що пов'язані причинно або функціонально», на чому наголошував П. А. Сорокін [3, с. 34].

Використання методу екстраполяції дозволило проєциувати характеристики дефініції «культура» на піаністичну діяльність для формулювання обґрунтованого визначення поняття «піаністична культура».

Когнітивний метод сприяв усвідомленню мотивації вчинків деяких представників піаністичної культури Харкова в умовах тоталітарного режиму на основі вивчення соціокультурної ситуації в країні в 40-80-ті рр. ХХ ст.

За допомогою методу моделювання була створена концептуальна модель розвитку піаністичної культури Харкова 40-80-х рр., а також графічна модель піаністичної культури як системного явища.

Для дослідження піаністичної культури Харкова 40-60-х рр. ХХ ст. характерним є поєднання теоретичного й емпіричного рівнів пізнання. Хоча головним став емпіричний рівень, проте розкриття теми потребувало теоретичного аналізу, оскільки ігнорування останнього може призвести до помилкових висновків. Наукове дослідження має ґрунтуватися не лише на фактах, зафіксованих у архівних документах і відображених у наукових публікаціях, а й містити їх теоретичне узагальнення. Поєднання цих рівнів пізнання дозволило сформулювати об'єктивніше уявлення про конкретні події, факти й закономірності, що досліджуються.

Комплексне застосування різноманітних методів та підходів зумовило репрезентативність одержаних результатів — досягнення поставленої мети.

Отже, інтегративна методологія (застосована в дисертаційному дослідженні), основана на використанні комплексу універсальних, загальнонаукових і спеціальнонаукових методів та підходів, дозволила сформувавши погляд на піаністичну культуру Харкова як на самобутнє системне явище та невід'ємну компоненту культурного простору України.

Визначений комплекс методів може стати інструментом для здійснення наступних наукових розвідок з аналогічних проблем, але зазначені способи наукового пізнання можуть варіюватися й оновлюватися, що передбачає перспективу подальших досліджень означеної проблематики.

Список літератури

1. Закс Л. О культурологическом подходе к музыке / Л. Закс // Музыка — культура — человек : сб. науч. тр. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1988. — С. 9 — 44.
2. Каган М. Историческая динамика музыки в мире искусств / М. Каган // Музыка, культура, человек. — Свердловск : Изд-во Урал. Ун-та, 1988. — С. 65 — 80.
3. Сорокин П. Социальная и культурная динамика / П. Сорокин. — М. : Астрель, 2006. — 176 с.

Надійшла до редакції 19.04.2012 р.